

ד"ר בני גשור > חוקר היסטוריה עצמאי

אורחים לרגע, אבל רגע חשוב

אלפי מתנדבים בעלי ניסיון צבאי ומומחים בתחומים צבאיים
נדרשים הגיעו מקצות העולם להילחם במלחמת העצמאות. הם היו
נכס מיוחד לצבא הישראלי הצעיר

כיבוש באשיט
במבצע ברק
לוחמים מחטיבת
גבעתי לאחר כיבוש
באשיט

בקשיים²; בין היתר, היו מקרים שבהם מתנדבים היו צריכים לשלם מכיסם את הוצאות הדרך. תלונות אחרות היו בנוגע לתנאים הקשים ששררו במחנות האימונים.³ למרות זאת בלטו המתנדבים האלה בעת האימונים, בעיני המדריכים בני הארץ, ברצון ובמשמעת שהפגינו. עם זאת, בעיני החיילים המעטים שהיו בעלי ניסיון ביחידות שדה, נראו האימונים ברמה נמוכה "כמו ביתה א'", בין היתר משום שהאימונים היו מוגבלים עקב מספרם המועט של כלי הנשק והיעדר תחמושת. וכך סיכם את שהותם דב יסקי, המלווה מטעם ה"הגנה": "הקבוצה הראשונה דומה לקבוצת חיילים אנגלים. האנשים רוטנים ורוגנים בכל הזדמנות שניתנת להם אבל בשעת האימונים ממלאים כל הוראה במלואה".⁴

הקנדים בארץ-ישראל

מצרפת הפליגו הקנדים לארץ, והוסעו לקלט במחנה מאיר (כיום אזור העירייה) בתל-אביב. הם שהו במחנה כשבועיים ועברו מעט אימונים בסיסיים (אם כי נראה שללא שימוש בתחמושת).⁵ המתנדבים, שמנו 27 אנשים, צורפו ב־3 במאי לפלוגה ב' בגדוד 52 של חטיבת גבעתי, גדוד שהיה מורכב בעיקר מבני מושבות הדרום, ונמצא במחנה ביל"ו ליד רחובות. בגבעתי הם היוו מחלקה שכונתה "המחלקה הקנדית". וכך תיאר אותם מפקד הפלוגה דב אלדובי: "הייתה זו מחלקה מיוחדת. בתחילה הייתה נוכחותם בפלוגה מופנמת, וגם אחר כך המשיכו להיות שקטים ומושמעים. ראינו אותם כאשר צעדו בסך, בשלוש, בתרגולת ת"ס קנדית, נכנסים בטור אחד לחדר האוכל – לעומת הכניסה ה'קבוצית' של יתר חיילי הפלוגה". הם בלטו לטובה באימוניהם ובמוטיבציה שהפגינו. במשך הזמן השתפר מצב הרוח שלהם. זמן קצר לאחר הגעתם הם פנו למפקד הפלוגה וביקשו "תעסוקה קרבית, כי לשם כך התנדבו".⁶ לאחר כמה ימי אימונים והדרכה

על הנשק קיבל כל אחד מהם חמישה כדורים שאותם ירו במטווח. בהמשך קיבלה המחלקה גם מקלע. זמן קצר לאחר מכן נקראו למפקד הפלוגה שהודיע להם שהם מוכנים לקרב. ואולם, למרות המורל הגבוה שלהם, חלק מן הקנדים חשו שאינם מאומנים דיים כדי לצאת לקרב, תחושה שנותרה גם עם צאתם לקרב הראשון. בתשובה נאמר להם שרוב חיילי ה"הגנה" התאמנו כמותם או פחות. חיילי המחלקה החלו לצאת לסיורי לילה.⁷

מבצע ברק

הקרב הראשון שבו השתתפה המחלקה הקנדית היה כיבוש הכפר באשיט שליד יבנה במסגרת מבצע ברק שנועד לחזק את האחיזה בדרום לפני הפלישה הצפויה של מצרים.⁸ למבצע יצאו שתי פלוגות מן הגדוד לאחר חצות בלילה שבין 10 ל-11 במאי. לפני עלות השחר תפסה פלוגה אחת גבעה מצפון לכפר. הפלוגה השנייה, שכללה את המחלקה הקנדית, נועדה לתפוס את בית הבאר שממערב לכפר. שתי הפלוגות הסתייעו באש מרגמות, בין היתר מרגמת דוידקה שירתה פגז אחד, שלא התפוצץ, לפני

מלחמת העצמאות הגיעו כ־3,000 מתנדבים, כמעט כולם יהודים, לסייע ליישוב היהודי. כ־1,000 הגיעו מארצות הברית, כ־700 מדרום אפריקה, כמה מאות מתנדבים נוספים הגיעו מבריטניה, מצרפת, מאמריקה הדרומית ומקנדה. קבוצות קטנות יותר הגיעו מסקנדינביה וממדינות נוספות. המתנדבים האלה נקראו מתנדבי חוץ-לארץ (מח"ל). רוב המתנדבים – אם כי בהחלט לא כולם – התכוונו לחזור לארצם לאחר המלחמה. ייחודם היה בניסיונם הצבאי או במומחיותם בתחומים צבאיים נדרשים. הם נתפסו אפוא הן כנכס מיוחד לצבא הישראלי הצעיר והן כמונעים על-ידי אלטרואיזם שבא לידי ביטוי בשאיפה לעזור ליישוב בשעותיו הקשות.

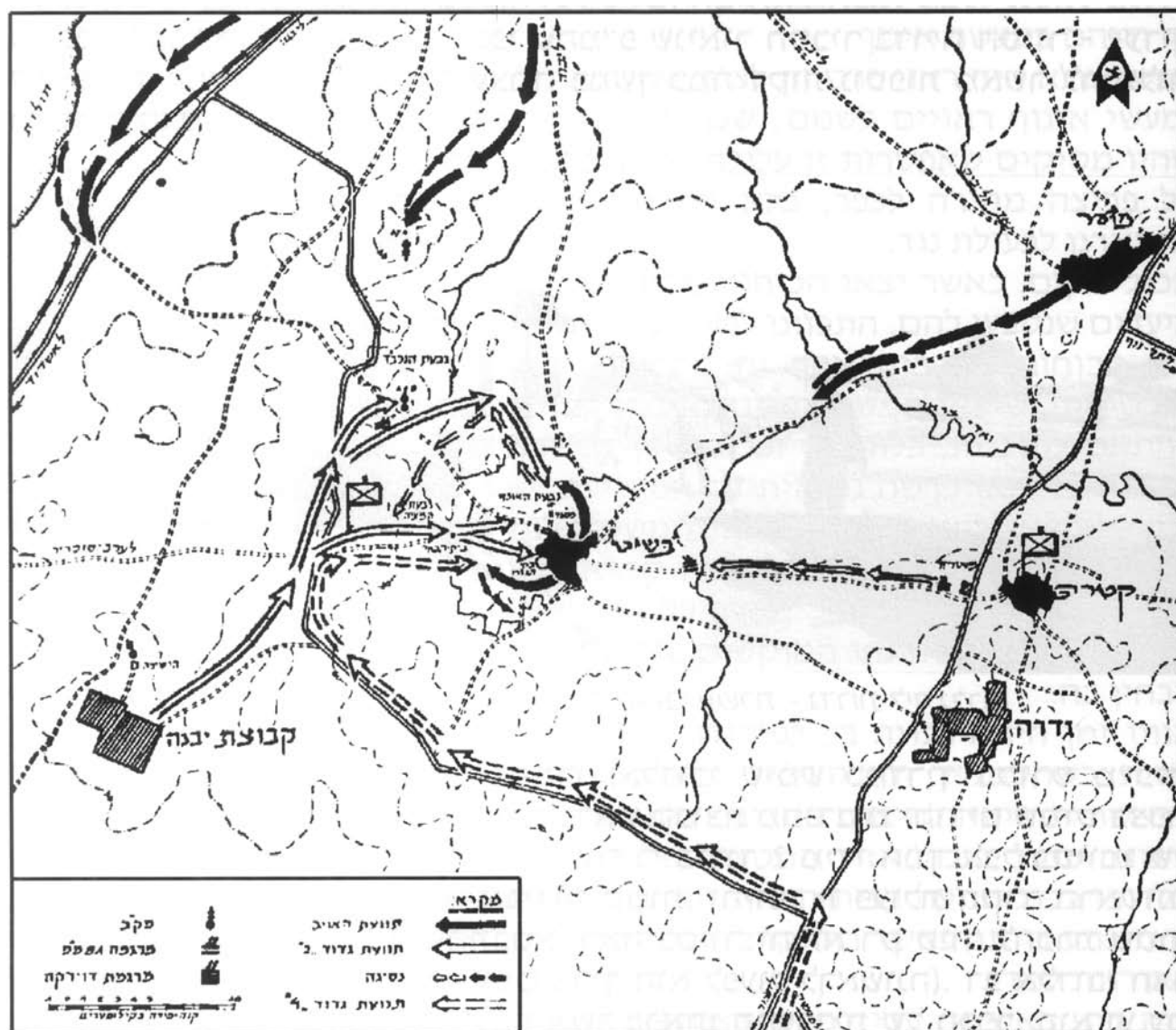
פועלם של המתנדבים בעלי המקצוע, בעיקר בחיל האוויר, נידון רבות בספרות, אולם עד כה כמעט שלא נידונו עלילותיהם של המתנדבים ששירתו כחיילים מן השורה בחטיבות הרגלים. במאמר הזה יובאו סיפוריהן של שתי יחידות כאלה. המתנדבים היו אמנם אורחים לרגע, אך עם זאת משתתפים פעילים שהיו מעורבים מאוד מבחינות פיזית ונפשית. עדויותיהם משמשות נקודת ראות לא שגרתית הן על מלחמת העצמאות בכלל, והן על השינויים שעבר כוח המגן של היישוב – התעצמותו ועקומת הלמידה שלו. כלומר, קורותיהן של היחידות שיתוארו מהוות אשנב הצצה לשתי תקופות מרתקות בתולדות התפתחות כוח המגן: הראשונה – התקופה האחרונה של ארגון ה"הגנה", והשנייה – החודשים הראשונים של התגבשות צה"ל.

המתנדבים השאירו אחריהם תיעוד רב יחסית – יומנים ומכתבים שבהם העלו את זיכרונותיהם – סוגה שהייתה נפוצה באותה תקופה יותר מאשר בימינו. כמה מן הכותבים אף ניחנו בזיכרון טוב, במבט חודר ובכישרון כתיבה. כל אלה נוספו על החומר הפורמלי שבארכיונים. צירופם מאפשר, מנקודת מבט ישראלית, פרספקטיבה ייחודית, שלא רק

שנותנת מענה לשאלות כמו איפה היינו ומה עשינו, אלא שופכת אור בנוסף על דמותנו באותה תקופה. גם לתעודות ולמסמכים עצמם, שצירופם מאפשר תיאור יום-יומי כמעט של המתרחש בשתי יחידות קטנות, נודע ערך היסטורי לא מועט. חלקים רבים של החומרים האלה נחשפים כאן לראשונה.

המחלקה הקנדית בגבעתי – כל ההתחלות קשות

זמן-מה לאחר שהחל גיוס המח"ל בקנדה יצאו לדרך יותר משלושים מתנדבים, ובראשם ליונל דרוקר, קצין שריון לשעבר בצבא הקנדי. כשני-שלישים מהם היו ותיקי מלחמת-העולם השנייה, אך רובם לא שירתו ביחידות שדה.¹ ב־1 במרס 1948 הם נסעו מטורונטו למרכז הגיוס של ה"הגנה" בניו יורק, ומשם הפליגו לצרפת ונשלחו למחנות האימונים של ה"הגנה" ליד מרסיי. כשיצאו לדרך התאפיינו המתנדבים ברצון טוב ובמורל גבוה, אולם לא כך היה בהמשך. הגעתם לצרפת ושהותם בה היו רצופות תקלות רבות שפגעו ברוח ההתנדבות שלהם. נסיעתם אל מחנות האימונים לא הוכנה מראש ונתקלה

מפת הכפר באשיט. הקרב הראשון שבו השתתפה המחלקה הקנדית. אברהם אילון, חטיבת גבעתי במלחמת העצמאות, מערכות, 1959, עמ' 535

לוחמים, וכן נודע לכוך כי נותר לבדו בכפר. אלדובי נסוג גם הוא, עם הפצועים, לגבעת האוכף, לאחר שחוליה בפיקודו פוצצה בית שחלש על דרך הנסיגה; וכיתה קנדית שמרה על הדרך שבין הגבעה לבתי הגורן. כאשר פלוגה ב' הייתה על הגבעה הפתיעה חוליה ממנה, בפיקודו של אלדובי, קבוצת ערבים שניסו לאגפה. בקרב נהרג החבלן ואלדובי נפצע.¹⁰ במשך כל הזמן ניהלו אנשי החסימות קרב עם תגבורות ערביות שניסו להגיע לכפר.

משנראה היה שגדוד 52 אינו מצליח לכבוש את הכפר, הצטרף גדוד 54, שהיה בעתודה, ובהסתערותו נכבש הכפר במהירות. בהסתערות נפצעו שלושה לוחמים. לנוכח קלות הכיבוש בשלב הזה ההערכה הייתה שהמגנים עמדו בפני שבירה: "נראה אפוא כי הכפר הוכרע למעשה בשל פעולתה העקשנית של פלוגה ב' מגדוד 2 [52], עוד בטרם ייערכו הכוח המשוורין והכוח הרגלי של העתודה, יתקדמו וייכנסו לפעולה בכפר עצמו".¹¹

שהתקלקלה. כמו כן נעזרו בכמה חוליות שחסמו מעבר תגבורות אפשריות. סיוע אחר היוו כמה משורינים.

בתחילה נעשה ניסיון לכבוש את הכפר ללא קרב. לאחר תפיסת העמדות במבואותיו ניתן אולטימטום ברמקול. משלא נענתה, ניסתה הפלוגה, שתקפה מצפון, לחדור לכפר. הפלוגה נכשלה, נסוגה לגבעה שממנה יצאה, שם ספגה אש, ואבדותיה היו שני הרוגים ושמונה פצועים שחולצו על ידי המשוריינים. כך נותרה פלוגה ב' לתקוף לבדה את הכפר, אם כי חייליה לא ידעו זאת.

שתי מחלקות תפסו את גבעת האוכף. אש שנורתה מבית הבאר אילצה אותם להיצמד לקרקע. חלק מן החיילים, שלהם זו הייתה פעולה קרבית ראשונה, היו מפוחדים. לבסוף, קמו חיילי המחלקה הקנדית, יחד עם אלדובי, חבלן וקשר, כבשו את בית הבאר והחלו לטהר את בתי הגורן.⁹ בשלב הזה נפצעו שלושה

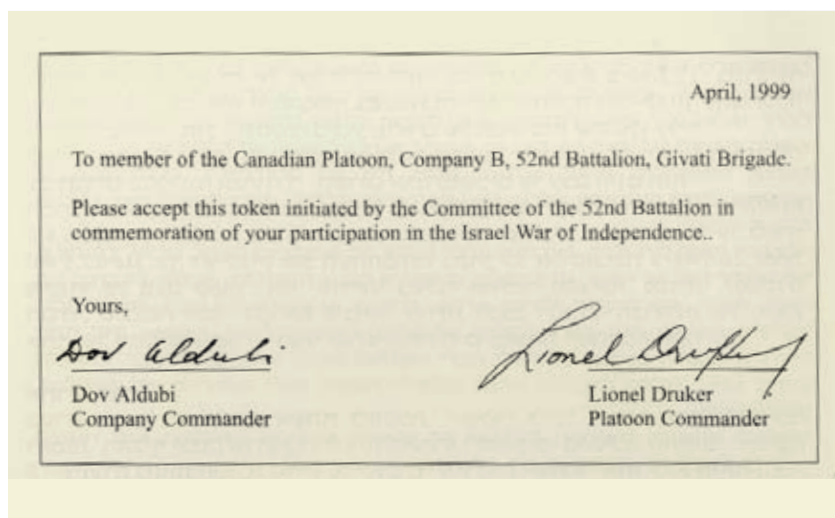
הדרך לירושלים

בשל הצורך הדחוף בהעברת שיירות לירושלים, הוציא המטכ"ל ב-13 במאי פקודה להפסקת מבצע ברק, והגדוד הופנה לגזרת לטרון¹² במסגרת מבצע מכבי ב'. באותו היום תפסה פלוגה ב', שהייתה מתוגברת בכיתת מרגמות, את שיח' מוסא כאבטחה לגדוד 54 שכבש את אבו שושה (ממערב לכרמי יוסף).¹³ ואכן, למחרת בבוקר מנעה אש המרגמות מכיוון שיח' מוסא הגעת תגבורת ערבית לאבו שושה. בדרכם חזרה לבסיסים לקראת ערב נודע להם על הכרזת מדינת ישראל, והם חגגו עם בקבוק יין. גדוד 52 נשאר על אם הדרך לירושלים לצורך אבטחת המשלטים שבין חולדה הערבית ללטרון.¹⁴

בלילה יצאו פלוגות א' ו-ב' לאבטח שיירת תחמושת לחטיבת הראל בסיוע כיתת מרגמות. פלוגה א' תפסה את גבעה 200 (כיום קיבוץ נחשון). פלוגה ב' המשיכה רגלית, עקפה מדרום את מחנה העצורים בלטרון, ואז פנתה צפונה על דרך עפר שהובילה מבית סוסין (בין תעוז לנווה שלום) לכפר לטרון. לכפר נכנסה הפלוגה תוך איגוף ממזרח לנוכח התנגדות קלה של כמה שומרים שהופתעו.¹⁵ כיתה מהמחלקה הקנדית חסמה את הציר באזור מנזר השתקנים בלטרון, והמחלקה השנייה תפסה את המבצר הצלבני הסמוך.¹⁶ הפלוגה החזיקה במקום עד השחר ונסוגה ללא אבדות. החטיבה קיבלה את הדיווח הבא: "הלילה ב-160300 [16 במאי, 3:00 לפנות בוקר] כבשו כוחות גדוד 52 את הכפר לטרון, העבירו שיירה עם חומרי מלחמה להראל, ובזה יצרנו קשר עם הדרך לירושלים. נלקח שבוי ערבי לוחם ונשק".¹⁷ למרות הצלחת פעולות האבטחה הייתה הפרזה בדיווח שלפיו "העבירו שיירה". משאית אחת בלבד עברה, והשיירה כונתה "שיירת היתום".¹⁸

בלילה שבין 17 ל-18 במאי תפסה פלוגה ב', כולל המחלקה הקנדית, גבעות שחלשו על הדרך באזור לטרון. אחד הלוחמים במחלקה, סיד הלפרין, תיאר בזיכרונותיו את האירועים:

"התוכנית הייתה ששתי מחלקות יתקפו את הערבים מאחור, למשוך את תשומת ליבם, בעוד מחלקה אחד תנקה את הדרך ממכשולים אפשריים כדי שהשיירה תעבור. כששמעתי את התוכנית היא נשמעה לי מסוכנת מאד עבור המחלקה המסכנה שעל הדרך. [...] בין הערביים הועלינו על אוטובוס והוסענו כעשרה ק"מ אל מאחורי גבעה, כק"מ אחד מהצומת. אחרי כחצי שעה הליכה הגענו למכשול הראשון שהיה ערימת אבנים גדולה שחסמה לגמרי את הדרך. תפסנו מיד מחסה בתעלות שבשני צדי הדרך למקרה שיהיו שם ערבים. [...] השכל הצבאי הישר אמר שיהיו ערבים מאחורי המחסום. אחרי כמה דקות, משאף אחד

מכתב הוקרה שקיבלו המתנדבים הקנדים לציין את שירותם בגדוד 52

לא פתח עלינו באש, זחלתי קדימה לראות אם אני יכול לראות שם משהו. קראתי לאחרים וב"שרשרת" התחלנו להעביר את האבנים מיד ליד, בשקט ככל האפשר. ציפיתי לכך שבכל רגע ערבי יפתח עלינו באש או שיתפוצץ רימון. קיוויתי שיהיה זה לילה חשוך מעונן, אך במקום זאת הירח היה מלא, והטיל כמעט אור יום [על-פי התאריך העברי - ט' באייר תש"ח - הירח האיר אך לא היה מלא].¹⁹

"כשגמרנו לפנות את מחסום הדרכים הראשון, היו [התגלו] עוד שניים על הדרך. רק משגמרנו את השלישי הערבים הרגישו שקורה משהו והתחילו לירות עלינו. תפסנו מחסה והשבנו אש. אחרי זמן קצר השיירה [...] חלפה די מהר. הערבים התחילו לירות עלינו והשיירה אצה הלאה. היה מאוד רועש כאשר שני הצדדים יורים זה בזה והשיירה רועמת על פנינו. כשחלף הרכב האחרון בשיירה היינו מוכנים ללכת 'הביתה'. אז שמענו ששיירה [...] חוזרת תל-אביב ושעלינו לחכות עד שיעברו [הכוונה לחזרתן של מאות מכוניות ריקות]. ישבנו לצד הדרך וחיכינו חסרי סבלנות. [...] התחיל להאיר וידענו שאין לנו סיכוי להיחלץ משם באור יום [השיירה לא יצאה לבסוף].²⁰ [...] קיבלנו

פקודה לחזור לאוטובוסים המכחים מעבר לגבעה. התחלנו לרוץ בעוד הערבים יורים בנו במרוצתנו. הגענו תוך כמה דקות לאוטובוסים וחשנו בטוחים. נאמר לנו לחכות לשלושה סיירים שחוזרים איתנו.

"כשראינו אותם רצים במורד הגבעה התעודדנו, אבל פסקנו כאשר ראינו כמה ערבים מאחוריהם. כשהערבים ראו את האוטובוסים מסודרים בשורה, התעלמו מהסיירים והתחילו לירות במטרה הקלה יותר, האוטובוסים המלאים חיילים. קפצנו מהאוטובוסים כדי לתת חיפוי אש. כשקפצתי מהאוטובוס הרגשתי מכה בברי. תפסתי שהמדובר בפגיעת קליע [...] זה לא נראה טוב. חייל ממטה הפלוגה נפגע בראשו ומצבו היה חמור. גם אחת

רמת ההכשרה של חיילי המחלקה הקנדית שאותה קיבלו בצבא הקנדי או ב"הגנה" לא הייתה שונה באופן משמעותי מזו שקיבלו הכוחות המקומיים

התארגנות בעין שמר עברה החטיבה בסוף יוני לפיקוד הצפון. מכאן ואילך לחמה בעיקר נגד צבא ההצלה. ב־5 ביולי קיבל את הפיקוד עליה איש המח"ל מקנדה בן דונקלמן.²⁶ באמצע יולי השתתפה החטיבה במבצע דקל. בערך באותה עת הוחלט לרכז בה את אנשי מח"ל דוברי האנגלית שאינם בעלי מקצוע. בסוף יולי, עם סיום מבצע דקל, התפנתה²⁷ החטיבה לטפל במתנדבים האלה, שמנו כ־300 אנשים. רובם – 240 מהם – הופנו לגדוד 72, ולכן הוא נודע כגדוד האנגלו־סקסי. הריכוז הגדול ביותר של אותם מתנדבים היה בפלוגה ב' שבפיקודו של נורמן שוצמן, לשעבר לוטננט (סגן) בצבא ארצות־הברית.

תקופת הלחימה של חטיבה 7 בצפון התאפיינה בעליונות הולכת וגוברת של צה"ל בשדה הקרב. מספר החיילים בצה"ל הלך וגדל, וצידודו וארגונו השתפרו. עם זאת, עדיין היו קיימות תופעות המאפיינות מיליציה, למשל, חיילים שעברו מיחידה ליחידה על דעת עצמם. גם רמת המשמעת הקרבית הייתה נמוכה יחסית.²⁸ מאפיינים נוספים של אותה תקופה היו הפוגות ארוכות שאפשרו אימון יסודי יותר של החיילים ביחס לאימונים בעבר ועריכת קורסים רבים. בנוסף ניתנה תשומת לב רבה יותר לשעות הפנאי: חיילים זכו לחופשות רבות ויצאו לעתים לנופש. כמו כן אורגנו מדי פעם טיולים, מסיבות, הרצאות ותחרויות ספורט.

קורותיה של פלוגה ב' מתחילים ב־20 ביולי.²⁹ בשבועות שלאחר מכן עסקה הפלוגה בקליטת חיילים ובאימונים. מתחילת ספטמבר ואילך הלך השתלב הגדוד, שבסיסו נקבע בסומריה (כיום שמרת),³⁰ ואיתו פלוגה ב', בפעילות החטיבה.³¹ זאת, על אף שרמת הגיבוש של הפלוגה לא הייתה כשל פלוגה אורגנית. חיילים רבים עדיין לא הכירו זה את זה.

פעולה לכיבוש מיעאר-טמרה ומבצע חיים לסקוב

הפעולה הקרבית הראשונה של הפלוגה הייתה במסגרת הפעולה לכיבוש מיעאר-טמרה ובהמשכו – מבצע חיים לסקוב. במבצע הראשון משימת צה"ל הייתה להשתלט על שלושה משלטים, שכנו 101, 102 ו־103, לאחר ששני הראשונים נתפסו על־ידי צבא ההצלה.³² ההתקפה נערכה בלילה שבין 6 ל־7 בספטמבר. את שני המשלטים הראשונים כבשה פלוגה מגדוד 71 ללא אבדות. פלוגה ב' של גדוד 72, שנועדה לכבוש את המשלט השלישי (הר כבול, כיום מושב מנוף) הגיעה באוטובוסים בשעת ערב מוקדמת לטמרה, ויצאה לדרך.³³ הפלוגה הגיעה לקו ההתקפה מעט לפני חצות הלילה. בשעה 1:30 הופגז היעד. התוקפים נעזרו באש מקלעים בינוניים שנוהלה ממטה הפלוגה. בשעה 2:00 פסקה אש הסיוע, והחיילים התארגנו בשרשרת והחלו לטפס.³⁴ הטיפוס היה לעתים קשה, והם נאלצו לזחול על הידיים והברכיים, וכתוצאה מכך השרשרת השתבשה. עד לפנות בוקר נכבש ההר שעליו הגנו כ־15–20 אנשים שירו אש לא מדויקת עד שנסוגו בהתקרב החיילים, ללא אבדות, פרט לכמה נפגעים מנתזים של סלעים, או מתלאות הטיפוס. אש האויב דעכה ◀

מהקשריות נפגעה ברגלה ולא יכלה ללכת. כיוון שלא היו לנו אנשי עזרה ראשונה נאמר לנו לשכב בתעלה ולחכות לאמבולנס. [...] נאמר לנו שבינתיים הערבים הלכו הביתה. האוטובוסים נסעו והשאירו אותנו לבד. מעט אחר כך נאספו הפצועים".²¹

קוביבה²²

ב־20 במאי חזר גדוד 52 לחזית הדרום. המבצע האחרון של היחידה, כהשלמה למבצע ברק, היה כיבוש קוביבה שממערב לרחובות (כיום כפר גבירול) בלילה שבין 26 ל־27 במאי. במבצע השתתפו כל פלוגות הגדוד. פלוגה אחת (ד') הוצבה לחסום את הצטלבות הדרכים יבנה-רחובות וקוביבה-זרנוגה. בהגיעה למקום מצפון נתקלה באש מפרדס סמוך ונסוגה. פלוגות א' וג', גם הן בתנועה מצפון לדרום, כבשו את גבעת נבי גנדה ואת שכונת המוכתר, בהתאמה. פלוגה ב', שכללה את הקנדים, שהיו עד השלב הזה בעתודה, נעה אל מרכז הכפר מצפון, ובראשה כמה משוריינים. אלה נתקלו בתעלה במרחק של כ־100 מטרים מן הכפר ונעצרו. הפלוגה נערכה בפרדס שמשמאל לדרך, למרגלות גבעת נבי גנדה, ובסיוע אש מרגמות ואש פלוגות א' וג', פרצה לכפר. הם לא נתקלו בהתנגדות פרט לבית אבן אחד, שעליו התגברו באמצעות כמה רימונים. הכיבוש הסתיים בסריקות ובהצבת חסימה בבית הבאר שמדרום לכפר.

גדוד 52 - סיכום

על אף שהפיקוד היה מרוצה מתפקוד המחלקה, היה נכון לנצל מלכתחילה את המחלקה בהתאם לכישורים הספציפיים של המתנדבים. ואולם, מכיוון שארגון ה"הגנה" היה חסר ציוד והכלים הארגוניים שלו היו דלים, ומכיוון שבמאי 1948 שררה תחושת בהילות, שירותם כחיילים רגלים היה בגדר בְּרִת מחדל באותה העת. כוחות המגן של היישוב התפנו לשיבוצם מחדש רק כמה שבועות לאחר פלישת צבאות ערב. מיד לאחר סיום כיבוש קוביבה פורקה המחלקה.²³ עד לשיבוץ מחדש הסתובבו הקנדים כמה ימים בחוסר מעש ובחסרון כיס בתליאביב.²⁴ מבין 24 החיילים ששיבוצם ידוע הוצבו שישה בחיל האוויר ושישה בחיל הים, שבעה עברו לחטיבה 7 וקורות רובם יתוארו בהמשך.²⁵

רמת ההכשרה של חיילי המחלקה הקנדית שאותה קיבלו בצבא הקנדי או ב"הגנה" לא הייתה שונה באופן משמעותי מזו שקיבלו הכוחות המקומיים. מפקד הפלוגה אלדובי ציין את המחלקה לטובה, ועל־פי כל התיאורים ביצעה את תפקידיה היטב, אבל משימות כמו כיבוש כפרים, החזקת משלטים ואבטחת שיירות בוצעו באופן שוטף על־ידי יחידות רבות של ה"הגנה". בפועל, כשהיא מצוידת בכלי נשק של ארגון ה"הגנה" ונתונה לפיקודו, הייתה המחלקה הקנדית מחלקה טובה. לא פחות, אך גם לא יותר.

חטיבה 7, גדוד 72, פלוגה ב' - בשלות

חטיבה 7 הוקמה במאי 1948. כמה ימים לאחר הקמתה הוטלה לקרבות לכיבוש לטרון שבהם ספגה מכה קשה. לאחר תקופת

לפנות בוקר, נשלחו בבוקר לעבודות סידור. לאירוע הספציפי הזה נוספה מרירות בגין עניינים אחרים, בהם משמעת נוקשה ותנאי שירות קשים.⁴⁴ נראה שהרקע למרירות היה האפרוריות של שגרת החיים הצבאיים שחשו המתנדבים במשך חודש וחצי לאחר הסתערות הכידונים באזור טמרה. חיים לסקוב שהתנדב לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה תיאר זאת: "לאחר ההכרזות, משפחה האווירה החגיגית [...] כאשר בין לבין המשימה המוטלת עליך יש דכדוך הנפש [...] קשיים שמן ההכרח להתגבר עליהם, בעיות לפתור ומכשולים לסלק. התנדבות היא מעשה יום יום, בעיקר בקטנות יום יום".⁴⁵ החיילים נשפטו למאסר (לא ברור אם בשל אי ביצוע העבודה או בשל השביתה), וכמה מהם הוחזרו לארצם.⁴⁶

איקרית

בלילה שבין 22 ל-23 באוקטובר יצאה הפלוגה לפשיטה על הכפר איקרית, זאת כהסחה למבצע יעל שנערך באותו מועד באזור מנרה נגד צבא ההצלה. תחילה הוסעו החיילים באוטובוסים לקיבוץ אילון. בשעת הדמדומים הם החלו במסע רגלי, בחיפוי הפגזה, על איקרית ועל משטרת תרביחה (כיום מושב שומרה). בערך באמצע בדרך פרשה מחלקה אחת לצורך אבטחה, והמחלקה השנייה ירדה מן הדרך והתקדמה דרך הגבעות אל הכפר.⁴⁷ בערך בחצות התפרש הכוח מחוץ לכפר וירה לעברו במשך כרבע שעה. לאחר מכן החלו במסעם חזרה. עוד לפני שחברו למחלקת החיפוי נפגע אחד החיילים, לואי הק מדרום אפריקה, מכדור תועה מתחת לחזהו. החובש אלתר אלונקה מרובים ומחלקי מדים, והחיילים נשאו את הפצוע מהר ככל שיכלו. כשחברו למחלקת החיפוי, סייעו חייליה של זו בנשיאת האלונקה. באילון נתן לו החובש עירוי דם, ואמבולנס נשא אותו לנהרייה, אך בדרכו לשם נפטר.⁴⁸

שתי היחידות - המחלקה הקנדית בגדוד 52 ופלוגה ב' בגדוד 72 - הצליחו בתקופת מלחמת העצמאות להשתלב היטב ב"הגנה" ובצה"ל

מבצע חירם

ב-26 בחודש ניתנה שוב פקודת מבצע חירם. הפלוגה נעה שנית לצפת, אך חזרה לפני שהגיעה לשם מכיוון שהמבצע נדחה שוב. לחיילים נאמר שהפעם הסיבה לכך הייתה שסיוע חיל האוויר לא היה מוכן בזמן. למחרת בלילה נסעו שוב לצפת דרך טבריה וראש פינה. הדרך הייתה קשה, ואוטובוס, שבו מחלקת המרגמות, התהפך, אולם לא היו נפגעים. גם משאית תחמושת התהפכה בדרך. הפלוגה הגיעה לצפת רק למחרת בבוקר. ב-28 בחודש בערב יצאה הפלוגה לכבוש את מירון, ולאחר מכן את סאסא. התוכנית הייתה שחלק מכוחות החטיבה יעברו דרך סאסא וימשיכו לכבוש את הגליל העליון.

לפני יציאתם לדרך התבוננו חיילי הפלוגה במטוסי חיל האוויר שהפציצו במשך כחצי שעה את יעדי ההתקפה, בהם מירון, ובפגזי נ"מ שהתפוצצו סביבם. הן הפצצות שהוטלו על מירון והן הנ"מ החטיאו, ובנוסף, אבד גורם ההפתעה שבהתקפת הלילה.⁴⁹ לאחר מכן הוסעו החיילים באוטובוסים עד נחל עמוד הסמוך לצפת; בדרך שרו בקולי קולות. עם הגיעם הסתדרו בשורה והחלו במסע שנמשך כמה שעות במגזר אוויר קר. בינתיים, בערך

והחיילים יכלו לנוח לאחר הטיפוס הקשה. לאחר מכן החלו להתחפר באדמה הסלעית. אמצעי ההתחפרות היו מעטים והם עשו שימוש באמצעים מאולתרים, כמו קסדות וכידונים, או שערמו סלעים כתחליף לחפירות.

באור ראשון הותקפו החיילים באש צלפים. לורנס ("לוקי") פיינמן, החובש מדרום אפריקה, סיפר: "אני זוכר מישהו מצית סיגריה [...] בדיוק התחיל להאיר. זה, אני חושב, היה האות שלהם. כדורים החלו לייבב ולשרוק מעל ראשינו וירדנו אל חצי השוחה [כך] שחפרנו".

לפלוגה היו אבדות באש הזאת. בינתיים פתח האויב בהתקפת-נגד, בכוח של כפלוגה, והחיילים נסוגו ונערכו במדרון האחורי: "כשחזרתי לגבעה גיליתי שהוקפנו משלושה צדדים וכמעט שנהדפנו מהגבעה. התכוננתי לרוץ עם האחרים, אבל מישהו נתן פקודה להצמיד כידונים ולהתקדם במערך קרבי".³⁵ הפקודה ניתנה על-ידי זכריה פלדמן המ"מ, שהיה אחד הישראלים המעטים בפלוגה. מחלקתו, שעמדה בפני כיתור, יצאה להתקפת כידונים נגד התוקפים (ייתכן שההשראה לאותה התקפה הייתה אימון בכידונים שעברו כמה ימים קודם לכן).³⁶ התקפת-הנגד הערבית נשברה. לפלוגה היו שלושה הרוגים ושמונה פצועים (ועוד כמה שנחבשו במקום).³⁷

החלק השני של המבצע נקרא "חיים לסקוב". למרות ההצלחה עד לאותו השלב נמשכה אש צלפים על הפלוגה. במשך היום היא נחלשה אם כי לא פסקה. הפלוגה עסקה בהתחפרות, ועם רדת החשכה נערכה להגנה היקפית.³⁸ בהמשך המבצע, בלילה שלאחר מכן, הורחבה שליטת צה"ל על כל הגבעות הסמוכות, ונתפס גם הרכס ממול (שכונה משלט 104) שממנו נורתה האש. למחרת ירדה הפלוגה מן המשלט.

החזקת משלטים וכוננות למבצע חירם

החל מאמצע ספטמבר היה פיקוד הצפון בכוננות לקראת מבצע חירם שמטרתו הייתה כיבוש כל שטחה הצפוני של ארץ-ישראל מידי צבא ההצלה.

ב-19 בחודש נקראו החיילים, הועלו לאוטובוסים והוסעו לצפת כדי להיערך למבצע. בהגיעם נאמר להם שבשל ההתנשקות בחייו של פולקה ברנדוט, המתווך מטעם האו"ם, המבצע נדחה, וזאת לאחר שכבר נעשו לקראתו הכנות מתקדמות. הגדוד נשאר בצפת עוד כמה ימים. מכיוון שהמבצע לא בוטל, נדרשו החיילים לטשטש את ההכנות שכבר נעשו, למשל, לסלק מוקשים שהונחו. עד אמצע אוקטובר עסקה הפלוגה לסירוגין באימונים. ואכן, רמת החיילות של הפלוגה עלתה מאוד ביחס למצב בפעולה לכיבוש מיעאר-טמרה, כפי שהוכיח בהמשך מבצע חירם. כך סברו גם החיילים עצמם.

מרד זוטא

ב-21 באוקטובר, בהיותם בסומרייה, ארגנו אחד-עשר חיילים - רובם צפון אמריקנים - שביתה שבת ליד משרדו של המ"פ שוצמן. החיילים מחו על כך שלאחר סיור לילה, שהסתיים

לנוע לכיוון ההפוך. המחלקה השנייה, של פלדמן, נערכה בלילה בעמדות באזור אל-מלאכיה (כיום מלכיה), ובהמשך הוטל על המחלקה לטהר למחרת את הגבעות שבסביבתה. ביז' בחודש בבוקר יצאה המחלקה למשימתה.

בדרך נתקלה באש של מקלע כבד, ופלדמן הזעיק תגבורת וערך את כוחותיו. זמן קצר לאחר ההיערכות החלה התקפת נגד של הכוחות הערביים, שנהדפה, ובה נהרג פלדמן. מותו של פלדמן, אחד הישראלים הבודדים בפלוגה, שהיה מפקד אהוב במיוחד, היה אבדה גדולה.

לאחר המבצע⁵⁴

ב־2 בנובמבר חזרה הפלוגה לבסיסה; הפעם, בעקבות סיום מבצע חירם, בדרך קצרה הרבה יותר. כמה ימים לאחר מכן החלה תקופה של אימונים אינטנסיביים באזור שבין חיפה לעתלית. בדצמבר קיבלה הפלוגה לאחריותה שלושה משלטים באזור משמר הירדן⁵⁵ – כל מחלקה תפסה משלט אחד, ומשלט אחד נותר לא מאויש, אך ממוקש. באותו משלט נהרג מתנדב מלונדון כאשר עלה על מוקש ישראלי.⁵⁶ תקופת הרגיעה היחסית נוצלה לקורסים, לסמינרים וכדומה. באותה תקופה, אולי באופן טבעי, התרופפה המשמעת, אירעו מקרים של שרפת רהיטים, זריקת רימונים לשירותים ועריקה מאורגנת של קבוצת חיילים שהסתיימה במשפט ובמאסר של הנוגעים בדבר.⁵⁷ בחודשים הראשונים 1949, בעוד רבים מן המתנדבים השתחררו, מוזגו חטיבות 7 ו־8.

פלוגה ב' בגדוד 72 היא דוגמה לבשלות צה"ל בחודשים האחרונים של מלחמת העצמאות. שלא כמו הקנדים בגבעתי, הצבת החיילים בפלוגה לא הייתה בבחינת בזבוז כישורים שיכלו להועיל יותר במקום אחר. זו הייתה יחידה שביצעה בהצלחה מבצעים צבאיים מורכבים למדי, ואולם, אף כי הייתה יחידה ברמה טובה במושגים של מלחמת העצמאות, יחידות רבות אחרות בצה"ל בסוף 1948 היו ברמה דומה. ובכל זאת, המאפיין העיקרי של היחידה היה הרעננות שהשתלבה ברמה המשתפרת של צה"ל אשר הושגה הודות לניסיון, לאימונים, לארגון ולציוד משופרים. הרעננות הזאת נבעה גם מכך שבשל הקמתה המאוחרת היא לא נשחקה כמו יחידות אחרות ותיקות יותר.

סיכום

שתי היחידות – המחלקה הקנדית בגדוד 52 ופלוגה ב' בגדוד 72 – הצליחו בתקופת מלחמת העצמאות להשתלב היטב ב"הגנה" ובצה"ל. עם זאת, אין דומה גדוד 52 בגבעתי במאי 1948 – מבחינת האימונים, הציוד והניסיון – לגדוד 72 כחצי שנה לאחר מכן. אימוניו של האחרון היו מקיפים הרבה יותר, ציודו משופר, וחייליו היו יחסית "מלומדי מלחמה".

בחצות, שמעו צורר יריות מקלע ונשכבו על הארץ. חייל אחד נפגע בפניו.

באותו השלב התקלקל מכשיר הקשר, והתעכבה ההתקפה של הפלוגה שהתנתקה מפלוגת הסיוע ומן המטה. בעקבות זאת ובשל האש שנורתה עליהם נאלצו לשנות את תוכנית ההתקפה המקורית. בשעה 4:30 לפנות בוקר ב־29 בחודש הגיעו הכוחות באיחור, ותוך איגוף מן העורף, למירון. בינתיים פתחו המרגמות באש על היעד. בשעה שהתקדמו למעלה נורתה לעברם אש מקבר רבי שמעון בר יוחאי שאליו התקרבו בשל טעות ניווט.

וכך, בניגוד לתוכנית המקורית ולתוכנית החלופית, שעל־פיהן נועדה הפלוגה לכבוש תחילה את הכפר, התקיפו תחילה את הקבר והמבנה הסמוך. מחלקה אחת חיפתה על חזית המבנה והשנייה נכנסה אליו תוך איגוף וכבשה אותו חדר אחר חדר. כמה ערבים ניסו להימלט מן החלונות ונורו. לאחר כיבוש הקבר נכבש גם הכפר תוך סריקות מבית לבית וללא התנגדות, חוץ מאש צלפים מגבעה סמוכה. לפלוגה היה הרוג אחד וכמה פצועים.⁵⁸ עד 7:00 בבוקר הסתיימו הקרבות במירון.⁵⁹

הפלוגה המשיכה באוטובוסים לג'יש שנכבש בינתיים על־ידי כוחות אחרים של החטיבה. משם המשיכו לעבר כרם זיתים ליד סאסא שאותו על־פי התוכנית היה עליהם לטהר בעוד כוח אחר כובש את הכפר. בעת התקדמותם בין עצי הזית ספגו הפגזה. לאחר שסיימו את סריקת האזור הבחינו ביתר כוחות החטיבה שעברו שם בדרךם להשלמת כיבוש הגליל העליון. מראה הטור העובר המחיש את העוצמה שצבר צה"ל עד השלב הזה של המלחמה. לדעתי, אחד התיאורים הטובים והעזים (ומנקודת ראות ישראלית – מרגשים) הקיימים בספרות הוא זה שבימונו של לוקי פיינמן החובש:

"שכבנו בשדה [...] מתרגלים ליבבות ולחבטות של המרגמות. פתאום שמענו צעקה חזקה. מיד הצטרפו קולות נוספים. "הסתכלו", הם קראו, "הסתכלו בדרך!". קפצתי על רגלי. [...] על הדרך, בצד שלנו, נעה יחידה משורינית, בעוצמה של מתכת וזחלים. מעולם לא חשדנו שבכל ישראל הייתה כמות כזו של כלי שריון. הם נמתחו במורד הדרך עד לקצה טווח ראייתנו. מגדל עוז נע, עם ראש וכתפי אדם מעל הצריח [...] לא פחדנו עוד".⁶⁰

בסופו של דבר נכבש הכפר סאסא ללא קרב, ומחלקה 1 השתלטה על ההרים שמסביב לו שחלשו על הדרך, זאת תוך התנגדות קלה של כמה ערבים שנמלטו כאשר התקרבו. אש מטרידה נורתה מדי פעם מתחנת משטרת סעסע הסמוכה. בשלב הזה אזלה לחיילי מחלקה 1 האספקה, והם סבלו בעיקר מצמא. המחלקה השנייה נשארה בלילה ובמשך היום בשטח בתפקידי חסימה. לידי הכוח החוסם נפל שלל לא מבוטל: שתי משאיות ותוחת 75 מ"מ שננטשו על־ידי הערבים בהתקרבתם לחסימה.⁶¹

שתי המחלקות התאחדו לזמן קצר בהמשך היום, ומכיוון שעדיין לא הגיעה אספקה שמחו חיילי מחלקה 1 כשנמצאו מים ומזון בכלי הרכב שנלקחו שלל. החיילים עלו שוב על אוטובוסים ועשו דרכם לעבר גבול לבנון. שם, סמוך לגבול, תפסו חיילי מחלקה 1 עמדות בשני מבנים שבהם בילו את הלילה כשהם קופאים מקור. למחרת הם ראו ערבים נמלטים אל מצבר לגבול לבנון, והם לא ניסו למנוע זאת בעדם, אך ירו לעבר אלה שניסו

* המאמר מבוסס על פרק מעבודת הדוקטורט של המחבר בנושא מח"ל במלחמת העצמאות.

** המחבר מבקש להודות לג' וולף מאילניה על עדויותיו מכלי ראשון שאותן לא ניתן היה להשיג בשום דרך אחרת, ועל הערותיו הבונות.